

Szü-csuan

Amikor 2017 januárjában elindult e sorozat, csak reménykedtem benne, hogy hosszú életű lesz és sok különleges, szép térképet tudunk majd bemutatni a Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat Térképtárának gyűjteményéből. Majd' négy év elteltével kerek számhoz érteztünk: ebben a hónapban jelenik meg e hasábkon és kerül fel a honlapunkra a sorozat 50. térképe. Erre az alkalomra egy igazi csemegével készültünk: egy 1865-ben készült, kissé töredezett rizspapírra rajzolt kínai térképet mutatunk be, melynek történetéről eddig még csak itt-ott sikerült fellebbenteni a múlt fátylát.

Néhány évvel ezelőtt, az MBFSZ Térképtárának egyik pánccs szekrényében keresgélve egy ütött-kopott mappára bukkantunk. Amikor kinyitottuk, egy kissé szakadozott, gyűrött, különleges tapintású, többször meghajtott papírlapot találtunk. Bár borzasztóan kíváncsiak voltunk, elszaladtunk két pár kesztyűért. Izgatottan és rettenetesen óvatosan hajtogattuk ki a négyrét hajtott lapot. Amikor kiterítettük, egy kézzel rajzolt, különleges térképjeleket tartalmazó, kínai térkép tárult a szemünk elé.

Szerencsére a kínai írásjelek mellett latinbetűs feliratokat is találtunk, amelyekből kiderült, hogy a térképet 1865-ben rajzolták és Szecsuan tartományt ábrázolja. Feltehetően egy topográfiai térkép, amelyen az egykori települések, a folyók és valamilyen határok (LIMITES) lehetnek feltüntetve. A délkörök, azaz a hosszúsági fokok Pekingtől számíthatók, a szélességi körök az Egyenlítőtől. Ezeket a térkép tetején és jobb oldalán arab számokkal, az alján és bal oldalon kínai számjegyekkel jelölték.

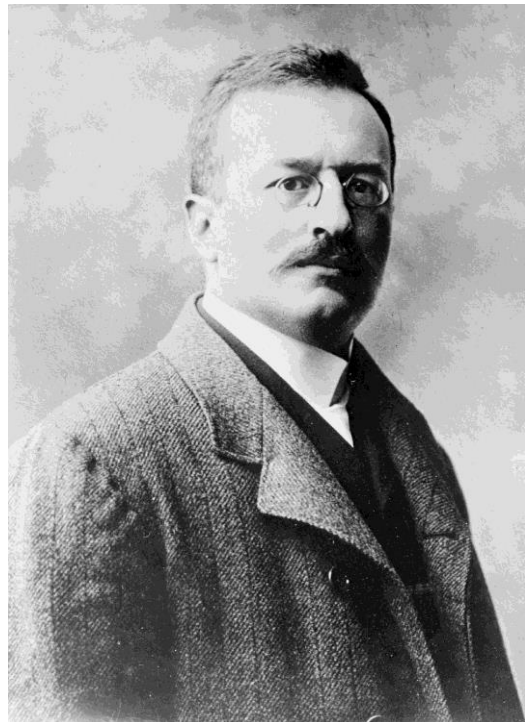
Sajnos semmilyen felirat, pecsét, szám nem szerepel sem a térképen, sem a mappáján, és a leltárkönyvekben sem leltünk nyomára, ezért a térkép kiléte és hogy miként kerülhetett az egykori Földtani Intézetbe, teljesen bizonytalan. Az 1865-ös dátum és a terület azonban árulkodó: intézetünk egykori igazgatója, id. Lóczy Lajos fiatalkorában részt vett gróf Széchenyi Béla 1877 decemberében útnak indult kelet-ázsiai expedícióján (Lóczynak az expedícióról készült földtani térképe, valamint az expedíció története e sorozat hasábjain, a 2017/50. számban jelent meg – *A szerk.*).

A Gambu hegység (forrás: Lóczy Lajos: A khinai birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása)

Saját írásaiból és a korabeli beszámolókból tudjuk, hogy Lóczy indulás előtt minden, Európában fellelhető térképet, leírást és tudományos anyagot megszerzett és elolvasott a területről. A mai napig az egyik legnagyobb magyar felfedező expedíciónak tartott, két és fél éves utazáson Lóczy az egész utat végigtérképezte, és közben nemcsak kőzetmintákat és ősmaradványokat gyűjtött, hanem a területről készült helyi térképeket és leírásokat is.

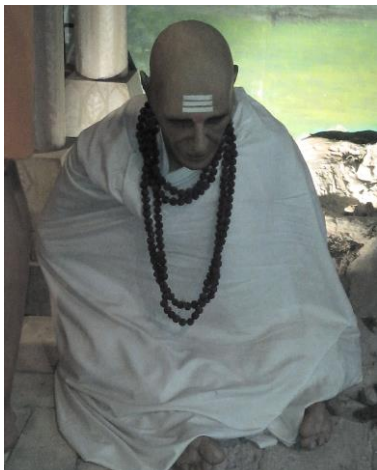
Olvasottságát és igen magas interpretáló képességét támasztja alá az expedíción tett egyik máig leghíresebb és leginkább félremagyarázott felfedezésének története is: a Transzhimalája hegyláncának kérdése. E hegylánc létezéséről először ugyanis Sven Hedin, svéd földrajztudós, felfedező számolt be Londonban. Cholnoky Jenő 1920-as cikkében ezt így meséli el: *Sven Hedin tibeti nagy útvjáról hazatérve „Előadást tartott a londoni Földrajzi Társulat előtt s kifejtette, hogy a Himalájától északra, az Indus és a Brahmaputra (Szan-po) felső völgyületének északi oldalán, a Himalájával párhuzamos, hatalmas hegylánc húzódik. Névtelen és alig ismeretes, félelmes óriás ez, vetekezik a Himalájával. Indítványozza, hogy nevezzék el ezt a hegyláncot Transzhimalájának. Az ülés lezajlása után az angol geográfusok legkiválóbbjai szép levélben fordultak Lóczyhoz, hogy mondjon ítéletet a kérdésben. Lóczy egyszerűen hivatkozott gróf Széchenyi Béla kelet-ázsiai utazásának tudományos eredményeire. Az I. kötet 567. oldalán a III. ábra bemutatja Tibet hegyvonulatait s ott már jókora betűkkel fel van írva, hogy „Trans Himalája”. Ő tehát már 1890-ben megjelent nagy munkájában publikálta ezt a fölfedezést, természetesen elméleti alapon s az indiai pönditek tapasztalataiból következtetve.”*

Sven Hedin

A Transzhimaláját Lóczy tehát csupán „elméleti alapon” fedezte fel „az indiai pönditek tapasztalataiból következtetve”. Azaz Lóczy – klasszikus értelemben – nem fedezte fel a Transzhimaláját, hiszen az expedíció során a közelébe sem jutott. De ő volt az, aki olvasmányai alapján ténylegesen elsőként rajzolta be térképére a Transzhimalája vonulatát.

Lóczy az 1886-os, *A Khinai Birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása* című nagy tanulmányában elmagyarázta azt is, hogy kik azok a pönditek: *„Pöndit-nek nevezik azon bennszülött tibeti eredetű indiai alattvalókat, kiket Walker tábornoknak, az indiai trigonometriai és topografiai felvétel volt igazgatójának kezdeményezésére a Himaláján túl fekvő vidékek fölvételére az angolok kiküldenek. E férfiak kellő geográfiai ismeretekkel bírnak, jártasak a sextáns és az aneroid kezelésében és a térkép-fölvételben. Természetesen álcím alatt, kereskedők módjára utaznak, és nehogy személyüket a féltékeny tibet-khinai hatóságok kifürkészték, nevüket is titokban tartja az angol kormány, csupán betűkkel vagy számokkal jelölve meg őket a jelentésekben. Nain-Szing neve csak utolsó utazásai után, midőn nyugalomba lé-*

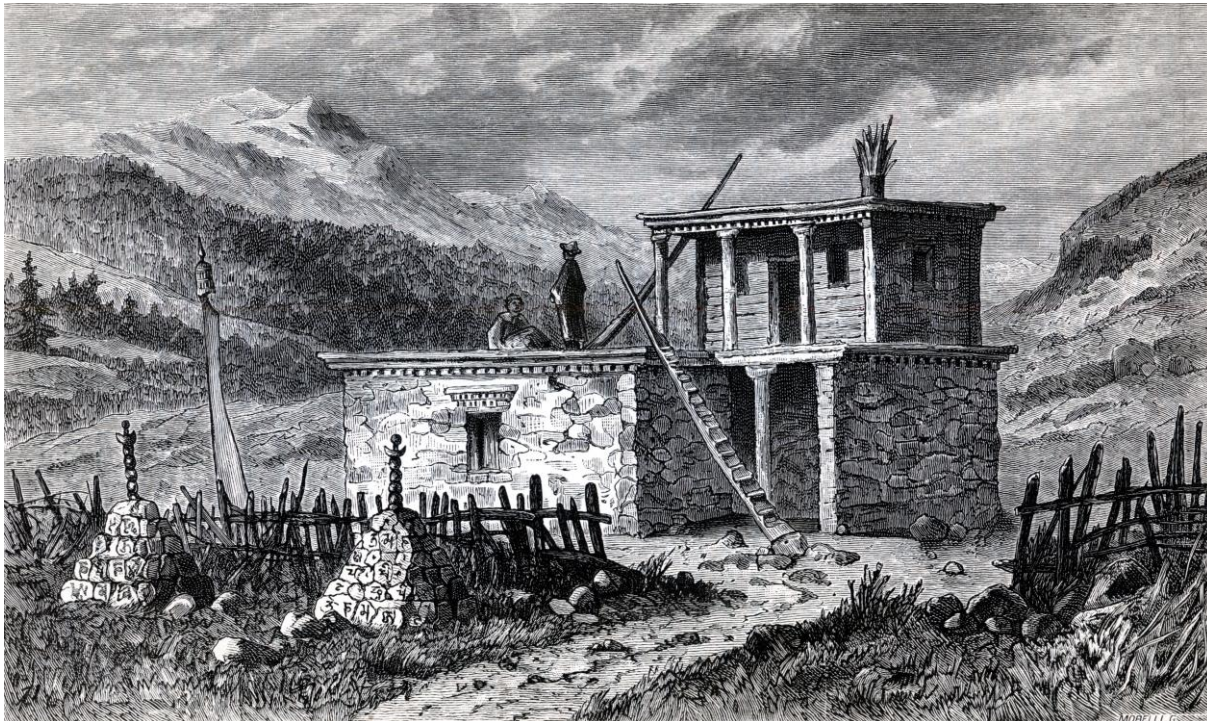

Pöndit

pett, lőn megismertette; elismerésül a londoni geográfiai társulat egy arany órával és 1877-ben éremmel tüntette ki, az angol indiai kormány pedig telekkel és házzal ajándékozta meg.”

Lóczy ugyanitt leírta, hogy Nain-Szing (a 9-es számú pöndit) érdeme a Transzhimalája hegláncainak felfedezése és leírása. Lóczy azért volt tökéletesen tájékozott ebben a kérdésben, mert a leírásokat a londoni Földrajzi Társulat publikálta és a térképeket megkapta: „Walker tábornok úrnak, az indiai nagy földrajzi intézet nyugalomba vonult igazgatójának köszönhetem e térképeket, melyekkel ő lekötelező szívességgel ajándékozott meg engem.”

Sven Hedin, 1922-ben megjelent, *Southern Tibet 1906–1908* című könyvében így emlékezett vissza a Transzhimalájai esetre: „A művelt és szakértő magyar geológusprofesszor, Lóczy Lajos, aki részt vett gróf Széchenyi Béla híres, 1877-től 1880-ig tartó, Ázsia szívéét megcélzó expedícióján, nagyon tiszta és világos összefoglalását adta a kontinens belsejében húzóódó hatalmas heglánc szerkezetének.” Hedin a szöveg lábjegyzetében leírta azt is, hogy 1886-ban megjelent Lóczynak *A khinai birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása* című könyve, de „Én nem tudom elolvasni ezt a könyvet, melyet tudomásom szerint még nem fordítottak le. ... Sajnálom, hogy nem vettem észre Lóczy térképét, amely megerősített volna a Transzhimalája név javaslatában.”

Kelet-tibeti ház Szü-csuánban (forrás: Lóczy Lajos: *A khinai birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása*)

Lóczy ugyanebben a könyvében részletesen beszámolt Szecsuán tartományról is: „Kan-szuh után Szü-csuan (négy folyóvölgy) tartománynak van legnagyobb kiterjedése a Sih pa-szeng

tartományok között; a magyar korona tartományai Szü-csuan területének mintegy 2/3-dával érnek fel (ez 324 000, amaz 480 000 □ kilométer)...

Szü-csuan egész területe hegyes: csupán a folyók völgyeiben találhatóak föl kisebb lapályok, melyek között Csing-tu-fu síkja a legnagyobb; a Min-kiang oszlik meg rajta és halmok közt, két hajózható folyóban folytatja útját a Jang-cze-kiang felé.

Domborzatára nézve két részre osztható a tartomány: a vörös rétegekkel kitöltött mezozóai medencére, mely a Jang-cze-kiang mellékétől a tartomány keleti felét foglalja el és az előbbi északról meg nyugatról körülkerítő magas hegyvidékre, melylyel a belső-ázsiai felföld ékalakban nyomul a khinai tartományok belsejébe. A medencének általában vízszintes homokkő-rétegei az alsó-jura szisztéma képviselői; kőszéntelepek és sóforrásaik egész Szü-csuan-ban és Közép-Khinában nagy ipari fontossággal bírnak. Északon és nyugaton felgyürt régi rétegekből álló hegységek magas, 5 — 8000 méternyi hegycsúcsokat viselnek s örök havasok és jegek vannak köztük.”

Lóczy ezután több tucat oldalon részletezi Szecsuán földrajzi, földtani, természeti, politikai viszonyait, részletesen ír flórájáról, faunájáról, lakosságáról, történelméről, településeiről, az itt élő népek hitvilágáról stb., melyekből alaposan megismerhetjük a XIX. század végi Szü-csuánt.

Babinszki Edit

(Megjelent az *Élet és Tudomány* 2020/39. számában.)